ڊاڪٽر فهميده حسين

شاهه عبداللطيف ڀٽائيءَ جي پيغام جو موجوده حالتن تي اطلاق

Abstract:

In today's world, which is full of conflicts and controversies, the humanity is puzzled and in a state of confusion due to rampant discrimination and inequality on the basis of colour, caste, faith and sectarian divide. People are being drifted towards hatred, extremism and terrorism and the future seems bleak. Even the learned and intellectual sections of the society are living in a state of uncertainty and most of them have become pessimistic.

In such conditions, people tend to take refuge in religion or sometimes in escapism in the form of taking drugs etc, which does n't help them either.

There is a third option which may help the humanity in these testing times, that is to follow the path of the Sufis – the mystics, like Shah Abdul Latif Bhittai.

In this article the way of the Sufis has been described in its historical perspective and its need in the modern times in general and that of Shah Latif in particular.

The Sufis believe in the oneness of the Creator, and his creations (ڪثرت وحدت ڪُل) - *thus believing in equal treatment for all human beings. They profess ideals of love, peace and brotherhood. They believe that there are several faith systems followed by the people, but the essence of all the religions is the same, there can be more than one ways to follow the same path but the ultimate goal is to reach the Absolute Truth. The Sufis like Shah Abdul Latif Bhittai have conveyed this message through their poetry which has universal appeal to the entire humanity.*

The message of Shah Abdul Latif Bhittai, a poet of the 18th century A.D, has reached the modern times, and we feel that it is relevant even today. We can apply his 'baits' or couplets to the events and situations faced by the humanity in the present sce-

Shah Abdul Latif Bhitai Chair

nario of extremism and terrorism. Poets like Shah Abdul Latif can help in creating a softer image of Islam and facilitate our youth to believe in ultimate goals of humanity-the Truth, Beauty and Goodness.

اڄ جي تضادن ۽ تڪرارن سان ڀريل دنيا ۾ انسانذات بي چيني، انتشار ۽ مونجهه جو شڪار آهي ۽ رنگ، نسل، مذهب، ذات پات، فرقيواريت ۽ لساني مت ڀيدن جي بنياد تي ورهائجي چڪي آهي. حالتون ڪيس نفرت، انتهاپسنديءَ ۽ دهشتگرديءَ ڏانهن ڌڪي رهيون آهن، جنهن ڪري هن جو آئيندو اونداهو ۽ اڻ چٽو نظر ٿو اچي. عام ماڻهو غير يقينيءَ جي ڪيفيت ۾ آهي، ايتريقدر جو دانشور ۽ اهل قلم بہ مايوس ۽ قنوطيت پسند (Pessimistic) بڻجي، بي عمل ۽ غير فعال ٿي ويهي رهيا آهن ۽ اهڙيءَ صورتحال ۾ عوام ۾ مايوسي ۽ بيزاري پيدا ٿي چڪي آهي. اهڙين ئي غير رواجي حالتن ۽ ڪڙين حقيقتن کان فرار حاصل ڪرڻ لاءِ ماڻهو عام طور يا تہ مذهب ۾ پناهہ ڳوليندا آهن يا وري نشو ۽ فرار جو ڪو ٻيو طريقو ۽ رستو اختيار ڪري وٺندا آهن.. هڪ ٽيون رستو بہ آهي جيڪو معروضي حقيقتون سُجهائين ٿيون سو آهي صوفين جو رستو — اسان جي شاهہ لطيف جو رستو.

مذهب، جيڪو انسان کي ذهني ۽ روحاني سڪون ۽ تحفظ ڏيڻ جو ذريعو سمجهيو ويندو آهي، اڄ جي دور ۾ ان جي روح کي ڌار ڪري محض چند رسمن ادا ڪرڻ جو نالو بنايو ويو آهي. مذهب جي ظاهري ڏيک ويک، خدوخال تي وڌيڪ زور ڏيڻ جي ڪري مَسلڪن جي وچ ۾ اختلافن کي هٿي ملي ۽ ان کان بہ وڌيڪ ملائيت ۽ طالبانائيزيشن جا ناڪاري اثر پڻ سماج تي پيا آهن، جن جي ڪري بہ ماڻهن ۾ انهن جي حمايت ۽ مخالفت وارا گروهہ ٺهي پيا آهن. اهڙن ئي سببن جي ڪري ڪيترا نوجوان ۽ معاشري جا پڙهيل لکيل ۽ سڄاڻ فرد مذهب کان دوري اختيار ڪري رهيا آهن، يا مرڳو ئي انتهاپسند بنجي سماج جي تاڃي پيٽي کي نقصان رسائي رهيا آهن. دراصل مذهب ۾ عبادت جون اهڙيون رسمون ۽ ارڪان ان جو صرف هڪ رخ آهي، ان جو ٻيو رخ ۽ اصلي ۽ باطني پهلو اهو فهم ۽ ادراڪ آهي، جيڪو انسان کي اخلاقي ۽ روحاني طور تي بلندي ۽ اوچائي عطا ڪندو آهي ۽ نااُميديءَ وقت دلي تسڪين ڏيندو آهي:

روزا نمازون، ايءُ پڻ چڱو ڪم،
اُو ڪو ٻيو فهم، جنهن سان پسجي پرينءَ کي!

اڄ جي دور ۾ مذهب جو اهو جوهر ڪٿي گم ٿي ويو آهي يا گم ڪيو ويو آهي. روايتي مذهبي ۽ ظاهر پرست پلي ته پنهنجي عقيدي کي سيني کان بهتر ۽ اعليٰ سمجهندا هجن. انهن جا پنهنجا روح اُن اصلي جوهر کي ۽ ان فهم کي حاصل ڪرڻ کان محروم آهن. جنهن سان دل ۽ دماغ منور ٿيندا آهن. هو پنهنجو پاڻ کي رواداريءَ، محبت ۽ امن جي عظيم پيغمبرن جا پيروڪار ۽ مڃيندڙ هئڻ جي دعويٰ ته ڪن ٿا، پر انهن ئي عظيم هستين جي درس مطابق ٻين جي عقيدن جو احترام وساريو ڇڏين. انهن کي اِن ڳالهه جي ٻنهه ڄاڻ ڪانهي ته ڪو هڪ انسان پنهنجي مسلڪ تي قائم رهندي، ٻين مذهبن جي ماڻهن سان باهمي سنا لاڳاپا به رکي سگهي ٿو.

اهڙين حالتن ۾ رهنمائيءَ لاءِ آخر ڪنهن جي طرف ڏسجي؟ ڪير آهي، جو دنيا کي هڪ پيرو وري امن جو گهوارو بڻائڻ ۾ اسان جي مدد ڪري ٿو سگهي؟

اسان کي ضرورت آهي اهڙن ماڻهن جي، جيڪي سمورن مذهبن جي اندر موجود انهيءَ واحد جوهر بابت ڄاڻندا هجن، انهيءَ ۾ يقين رکندا هجن. اهڙا ماڻهو، جيڪي اهو سمجهي سگهن ته مذهب پنهنجي ظاهري شڪلين، رسمي طور طريقن، زبان ۽ اصطلاحن ۾ ته فرق رکن ٿا، پر انهن جي اندر انسانيت جي ڀلائي، اصلاح ۽ فلاح جي تصور ۾ ڪو گهٽو فرق ڪو نه هوندو آهي. اهڙا ماڻهو، جن جو عقيدو هجي ته پنهنجي خالق جي نظر ۾ سمورا انسان بنا ڪنهن تفريق ۽ ڀيد جي برابر ۽ هڪجهڙا آهن. اهي ماڻهو يقيناً شاهه سائينءَ جهڙا "صوفي" ئي آهن. جيڪي محبت، رواداري ۽ برداشت جا پيڪر هوندا آهن ۽ اهي سموري عالم ۽ سموري انسانذات جي ڀلائي ۽ خوشحالي چاهيندا آهن:

> سائينم سدائين ڪرين، مٿي سنڌ سڪار،
>
> دوست مٺا دلدار، عالم سڀ آباد ڪرين!

اهي جيڪا تعليم ڏين ٿا، هو پاڻ به ان تي عمل ڪن ٿا. سندن نظريو ڪنهن مذهب، عقيدي يا مسلڪ سان ٽڪر ڪو نه کائيندو، متصادم ڪو نه ٿيندو، بلڪ اهي سمورن مذهبن ۽ عقيدن جي جوهر کان آشنا ماڻهو هوندا آهن... ان ڪري انهن جي ضرورت تاريخ جي اهڙن سمورن دورن ۾ پوندي رهي آهي، جهڙي دور مان اڄ جو انسان گذري رهيو آهي.... انهن جي ضرورت اڄوڪي هن افراتفريءَ ۽ انتشار جي دور ۾ اڳ کان وڌيڪ آهي. جڏهن ماڻهوءَ جو ذهن بي چين آهي ۽ سماج اخلاقي پستيءَ طرف

Shah Abdul Latif Bhitai Chair

گامزن آهي. انهن جي پيغام جي تعميل جي ان ڪر ي بہ ضرورت آهي جو اهو مت ڀيد يا امتياز ۽ انساني تفريق جي خلاف هڪ تحريڪ آهي، جيڪا صوفي سڳورا مختلف دورن ۾ هلائيندا رهيا آهن. لاڪيٽو لطيف اسان کي سيکاري ٿو تہ سموري ڪائنات هڪ خالق جي خلقيل آهي تہ پوءِ تفريق ڇا جي؟ خالق تہ پنهنجي هر تخليق سان هڪ جهڙو پيار ٿو ڪري، پوءِ هي نفرتون ڇا جون؟ پاڻ سيني انسانن کي اشرف المخلوقات جو درجو ڏنائين تہ پوءِ منجهن غير برابري ۽ اوچ نيچ ڇو؟ سندن نسل، رنگ، زبانون، عقيدا، ذاتيون قبيلا ڏار صرف سڃاڻپ لاءِ رکيائين تہ پوءِ انهن جي نالي ۾ قتل ۽ غارتگري ڇو؟

هن بيت ۾ سنڌ جي سمورن صوفي شاعرن ۽ انسان دوست ماڻهن جي پنهنجي وطن سان گڏوگڏ انسانذات جي لاءِ محبت، خلوص ۽ نيڪ نيتيءَ جو جوهر ۽ ڪلائمڪس موجود آهي. هن ۾ شاعر نہ صرف پنهنجي وطن ۽ ماڻهن، ديس ۽ ديس واسين جي سڪار ۽ خوشحاليءَ جي دعا گهري آهي، بلڪ سموري جهان جي ۽ ان ۾ وسندڙ انساني آبادين جي سک ۽ سلامتيءَ لاءِ پڻ دعا گهري آهي. سنڌ اها سرزمين آهي، جنهن تي خدا جي خاص رحمت آهي، جتي ڪيترائي وڏا بزرگ ۽ صوفي شاعر پيدا ٿيا، جن جو آفاقي پيغام انسانن جي اجتماعي ڀلائي ۽ ڀائيچاري لاءِ موجود آهي. قاضي قادن، شاهہ ڪريم، شاهہ عنايت، شاهہ لطيف، سامي ۽ سچل جهڙن شاعرن پنهنجي شاعريءَ ذريعي بني نوع انسان جي وچ ۾ منافرت، نفاق، منافقي ۽ ڪم ظرفيءَ بدران محبت، اتفاق، سچائي ۽ اعليٰ ظرف کي فروغ ڏنو. انسان دوستي ۽ روشن خيالي، سيڪيولر سوچ واري متي سان امن آشتي جي تبليغ ڪئي ۽ مختلف مذهبن ۽ مسلڪن جي ماڻهن کي پاڻ ۾ امن ۽ رواداريءَ جي قدرن سان رهڻ جو درس ڏنو ۽ صحيح معنيٰ ۾ ”جيئو ۽ جيئڻ ڏيو“ جو متو سمجهايو، جيڪو نہ صرف سندن پنهنجي پنهنجي دور ۾ سچو هو، پر اڄوڪي پُرآشوب ۽ پريشان دور ۾ رهڻ وارن ماڻهن لاءِ بہ اوترو ئي Relevant ۽ سچو آهي، انهن سمورن شاعر نہ صرف پنهنجي ماڻهن کي محبت جو سڏ ڏنو بلڪ کين خدمت خلق جو بہ درس ڏنو.

قاضي قادن، پندرهين صدي (1462 — 1551ع) جو شاعر هو.هن وٽ انسان جي اصل سونهن سندس من اندر جي سونهن آهي ۽ جن جي دل ۾ محبت وسي ٿي، اهي

Shah Abdul Latif Bhitai Chair

بظاهر ميرا سيرا هئڻ جي باوجود باطني حسن سان مالا مال هوندا آهن، چوي ٿو:

محبت جن جي من ۾ سي ميرا ئي سونهن،
تَن ۾ مشعال، سدا سپرين،
(اصل ۾ ”ميرا“ بدران ”مئلي“ لکيل آهي)

معنيٰ ته جن جي من ۾ محبت هوندي آهي، اهي ظاهري طور ميرا هوندي به سهڻا لڳندا آهن، ڇو ته سندن تن من ۽ مُنهن ۾ نيڪيءَ جي، پرينءَ جي روشنيءَ واري مشعل ٻرندي هوندي آهي، انهن شاعرن اهڙي حسن ۽ حق يا سچ ۽ خير جي به تبليغ ڪئي آهي، ڇو ته سندن نظريي موجب ”حق“، ”حُسن ۽ خير“ انساني روح جا بنيادي رجحان آهن (شاهه سچل سامي 1.1 جويو) انهن جي پيروي ۽ پوئواريءَ ۾ ئي انسانذات جي ڀلائي لڪل آهي. خير جي لاءِ حق جوساٿ ڏيڻ ضروري آهي. ان لاءِ قاضي قادن چوي ٿو:

سچ پيارا سائينئان، سائينءَ سچ سُهاءِ
(قاضي قادن جو رسالو- ڊاڪٽر بلوچ)

خالق سان قرب لاءِ انسانن سان محبت ڪان وڏو سچ ڀلا ٻيو ڪهڙو ٿي سگهي ٿو.

سنڌ جو سدا حيات شاعر شاهه عبداللطيف ڀٽائي ته آهي ئي نسورو نينهن، سراپا سچ! شاهه صاحب جي شاعريءَ ۾ اهي سموريون خوبيون بدرجه اتم موجود آهن، جيڪي کيس زمان ۽ مڪان جي سرحدن کان بلند هڪ آفاقي شاعر ثابت ڪن ٿيون. شاهه صاحب پنهنجي وطن ۾ هر قسم جي غير برابريءَ، مذهبي تفرقن ۽ مت ڀيد کان سواءِ ذات پات، ڀيد ڀاءَ جي خلاف آواز اٿاريو ۽ تصوف جي ان صورت کي وڏيڪ نمايان انداز ۾ پنهنجي شاعريءَ ۾ پيش ڪيو، جنهن ۾ انسانيت، مساوات ۽ مذهبي رواداري نمايان عنصر هئا. هن دور ۾ صوفي ازم جي هڪ اهڙي تحريڪ اڀري هئي، جنهن جي ذريعي شاعرن مختلف تعصبن ۽ امتيازن خلاف زبردست هلچل پيدا ڪئي ۽ ماڻهن کي پاڻ ۾ بنا ڪنهن فرق جي محبت، اخوت ۽ ڀائيچاري سان رهڻ جو سبق ڏنو ۽ ”انسانيت“ کي سمورن قدرن کان اعليٰ قدر قرار ڏنو. ٻندن جي وچ ۾ باهمي اتفاق ۽ هيڪڙائي يا ٻڌيءَ لاءِ شاهه صاحب ڏاڍا خوبصورت خيال ۽ دل کي لڳائيندڙ تشبيهون استعمال ڪيون ۽ اهڙا بيت چيا جيڪي پنهنجو مٽ پاڻ آهن.

وڳر ڪيو وتن، پرت نه ڇنن پاڻ ۾،

پسو پکيئڙن، ماڻهنئان ميٺ گهڻو.

ڏسو ته پکي ڪيئن ٻڌي ۽ اتفاق سان گڏجي ٿا اڏامن ۽ ڪنهن به صورت ۾ هو پنهنجي وچ ۾ موجود پريت جو ٻنڌڻ نٿا ٽوڙين، انهن پکيئڙن ۾ ته انسانن کان به وڌيڪ ميٺ محبت ٿي ڏسجي، ڇا ته اعليٰ مشاهدو آهي!

اسان جي هن خطي ۾ ڪيترين صدين کان نيم قبائلي ۽ نيم جاگيرداراڻو نظام پنهنجي سمورين بڇڙاين ۽ براين سان موجود رهيو آهي، جنهن جو نتيجو هر قسم جي انتهاپسنديءَ جي صورت ۾ سماج ۾ ناسور بنجي چڪو آهي، سماجي قدر هجن يا ڪلچر جي نالي ۾ منفي رسمن رواجن جو جبر يا مذهبي انتهاپسندي، اهي انسانن کي عزت ۽ سڪون سان جيئڻ نٿا ڏين. انهن سان مهاڏي اٽڪائڻ لاءِ اسان جي صوفي شاعرن خصوصي پيغام ڏنا آهن. هنن پنهنجي ڪلام ۾ رنگ ۽ نسل، ذات پات ۽ بنياد پرستيءَ جي ڀرپور مذمت ڪئي آهي، شاهه صاحب ذات پات جي حوالي سان ڪيڏي خوبصورت سٽ سرجي آهي ته

"ذات نه آهي ذات تي جو وهي سو لهي"

معنيٰ ته لياقت ۽ خداداد صلاحيت ڪنهن جي ميراث ڪانه هوندي آهي ۽ ان جو ڪنهن ذات پات سان ڪو تعلق نه هوندو آهي، اها ته اها امانت آهي جيڪا صرف ۽ صرف محبت ۽ محنت، پيار ڀريئي پورهيي سان حاصل ٿيندي آهي. اڄ جي دور ۾ جيڪي ميرٽ ۾ يقين رکن ٿا، اهي ان سٽ کي هيئين سان هنڊائي سگهن ٿا. سندس ٻيو بيت ڏسو:

نئون نياپو آئيو، راڻي مُلا رات
لڏيسون لطيف چئي، ڪنان ڏاتر ڏات
کهڙي پڇين ذات، جي آئيا سي اگهيا.

معنيٰ ته منهنجي محبوب مون کي هڪ نئون نياپو، نئون پيغام موڪليو آهي. اسان هن سخي داتا کان جيڪا به ڏات ۽ صلاحيت حاصل ڪئي آهي، اها هن بنا ذات جي پڇڻ جي عطا ڪئي آهي، ان در تي جيڪو به ويندو آهي، قبوليت نصيب ٿيندي اٿس. انهن سٽن جو اطلاق اڄ جي حالتن تي ڪجي ته سماج ڪٿي وڃي رسي. شاهه جو اهو پيغام هر دور جي ارباب اختيار لاءِ آهي ته ذات، سفارش، پرچي نه، پر ڏات ڏسو، صلاحيت ڏسو، ميرٽ ڏسو!

Shah Abdul Latif Bhitai Chair

ان ڪان وڏو انساني برابريءَ ۽ مساوات ۽ انسان دوستيءَ جو ڪهڙو درس ٿي سگهي ٿو.

هو پنهنجي ملڪ جي غريب ۽ مسڪين ماڻهن سان پنهنجو رشتو ايترو پختو ٿو رکي ۽ سندن ايترو احساس اٿس جو پنهنجي سورمي مارئيءَ جي زبان ۾ هيئن ٿو اظهار ڪري ٿو:

آئون ڪيئن سوڙئين سمهان، مون ور گهاري رڃ،
ورُ اباڻن سين اُڃ، ڪوءِ شربت تنهنجو سومرا.

شاھ صاحب جو اڄ جي ماڻهن کي پيغام آهي ته پنهنجي هم وطنن جو احساس ڪريو، سندن ڏکن سورن کي محسوس ڪريو ۽ انهن کي ڏک ڏئي ڪو سک قبول نه ڪريو. هن بيت ۾ ڏسو ڪيئن نه وقت جي بادشاھ کي هڪ غريب ۽ مسڪين ڪردار جي زباني چوايو اٿس ته، آءُ نرم گرم سوڙهين ۾ ڪيئن ٿي سمهي سگهان، منهنجو محبوب مڙس ته ريگستان جي سرد راتين ۾ بنا اوڇڻ جي سمهندو هوندو، ۽ اي سومرا بادشاھ مون کي تنهنجا شربت ۽ ٻيا مشروب زيب نٿا ڏين ۽ آءُ پنهنجن پيارن سان گڏ اڃايل رهڻ کي ترجيح ٿي ڏيان. اهو اهڙو احساس آهي جو پنهنجن ماڻهن سان محبت جي انتها ٿو ڏيکاري ۽ شاعر ان کي حب الوطني ۽ انسان دوستيءَ جو اشارو ٻڌائي ڇڏيو آهي. هن شاعر جيڪڏهن ڪنهن جي لاءِ خراب ڳالهايو آهي يا ڪنهن کي پٽيو آهي ته اهڙن انسان دشمن فردن لاءِ جيڪي پنهنجي مفادن جي لاءِ ٻين کي نقصان پهچائين ٿا.

حڪم ٿيو بادل کي، ته سارنگ ساٽ ڪجن،
وڄون وسڻ آئيون، ٿهه ٿهه مينهن ٿمن،
جن مهانگو لهي ميڙيو، سي ٿا هٿ هڻن،
پنجن مان پندرنهن ٿيا، اي ٿا ورق ورن،
ڏڪاريا ڏيهه مان، موذي شال مرن،

جڏهن بادل کي حڪم ٿو ٿئي ته وسڻ جي تياري ڪريو ۽ جڏهن وڄون ٿيون چَمڪن، مينهن ٿو وسي ۽ ڇم ڇم برسات ٿي پوي تڏهن اهي موذي ۽ خود عرض ذخيرو ڪندڙ ماڻهو جن پنجن مان پندرنهن ڪرڻ جو سوچيو هو ۽ ڏڪار ۾ ماڻهن جي مفلسيءَ جو فائدو وٺڻ جو ارادو هئن، اهي افسوس جا هٿ ٿا مهٽين ۽ وهين جا پنا ٿا پلٽين. اي منهنجا رب انهن ڏڪارين ۽ موذين کي موت ڏئي هنن مسڪينن تان مصيبت

Shah Abdul Latif Bhitai Chair

ٿار تہ اهي سک جو ساهہ کڻن.

ڏسو اهو بيت بہ اڄ جي حالتن سان ڪيترو ٺهڪي اچي. ملڪ ۾ ڏڪار هجي يا تاريخ جي بدترين ٻوڏ يا طوفاني بارشون، اسان پاڻ ڏٺو تہ ڪيئن نہ ڪن موذين انهن مان فائدا حاصل ڪيا ۽ ذخيره اندوزي بہ ڪئي تہ بلئڪ تي سامان وڪيو ۽ ماڻهن جي مجبوريءَ جو فائدو ورتو. شاهہ صاحب اهڙن ماڻهن جي عڪاسي بہ ڪئي آهي تہ انهن کي بد دعا بہ ڏني آهي، اهڙين مصيبتن کي منهن ڏيڻ لاءِ ماڻهن کي پاڻ ۾ ہڏي رکي محبت سان رهڻ گهرجي ۽ آئيءَ ويل ڪم اچڻ گهرجي.

شاهہ جي رسالي ۾ اڄ جي انسان لاءِ دوستي، پائيچاري ۽ محبت جي حوالي سان بي شمار بيت موجود آهن، انسانن کي پاڻ ۾ گڏجي رهڻ ۽ سگ جوڙڻ جو سبق ڏيڻ لاءِ چوي ٿو:

هلو تہ هلون ڪورئين، نازڪ جن جو نينهن،
ڳنڍين سارو ڏينهن، ڇنڻ مور نہ سکيا.

ڏسو تہ ڪيئن ڪورين جي ڪرت ۾ ٽٽل ڌاڳن کي ڳنڍيون ڏئي جوڙڻ واري عمل کي تشبيهہ ذريعي پنهنجي پيغام لاءِ استعمال ڪيو اٿس. انسانن کي بہ پنهنجي رشتن کي اهڙيءَ ريت ڳنڍڻ گهرجي ۽ ٽٽل ڌاڳن کي جوڙڻ وانگر انسانن کي جوڙڻ گهرجي.

هو ڏسي ٿو تہ ماڻهو خود غرض ٿيندا وڃن ۽ هڪ ٻئي جو ماس پٽڻ ۾ پورا آهن، پاءُ پاءَ جو نہ رهيو آهي تہ هيئن ٿو چئي ڏي:

آدمين اخلاص، مٺائي ماٺو ڪيو،
هاٽي ڪائي سيڪو، سندو ماڻهوءَ ماس،
دلبر هن دنيا ۾، وڃي رهندو واسُ،
ٻيو سڀ لوڪ لباسُ، ڪو هڪدل هوندو هيڪڙو.

اها ڳالهہ بہ ڏسو تہ ڪيڏي نہ سچي آهي ۽ اسين پنهنجي آسپاس روزانو پيا اهڙا واقعا ڏسون. شاعر جي مشاهدي کي داد ڏيڻ کان سواءِ رهي نٿو سگهجي. هن جو اهو پيغام بہ موجوده دور ۾ اوترو ئي سچو آهي جيترو ان وقت هو.

شاهہ صاحب دنيا جي سمورن رشتن کان وڌيڪ مقدس رشتو انسانيت جي ناتي ٿو سمجهي. مذهب، مسلڪ، رنگ ۽ نسل ۽ ذات پات ڪو بہ هجي، جيڪو انسان

انهن کان مٿانهون ٿي ٿو سوچي، اهو ئي ذهني سڪون ۽ دلي چين سان گڏ روحاني بلندي حاصل ڪري ٿو سگهي، ۽ جيڪي ماڻهو انهن تعصبن ۽ مت ڀيدن ۾ ڦاٿل آهن، انهن جو آرام ۽ سڪون حرام هوندو آهي. لطيف جهڙن صوفين جو چوڻ آهي ته جيڪو ڪنهن هڪ انسان جو عقيدو آهي، اهو ٻئي جي نظر ۾ ڪمتر نه هئڻ گهرجي ۽ سندن پيغام آهي ته توهان پنهنجي عقيدي سان سچا رهو ۽ ٻئي کي ڇڏيو ته هو پنهنجي عقيدي سان سچو رهي:

ڪوڙو تون ڪفر سين، ڪافر مَ ڪوٺاءِ،
هندو هڏ مَ آهيين، جٽيو تو نه ڄڃاءِ،
تلڪ تنين کي لاءِ، سچا جي شرڪ سين!

اهو تصوف جو تمام مثبت ۽ اڄ جي دور سان ٺهڪندڙ فلسفو آهي. اهڙو ئي فلسفو اسان کي گهرجي جيڪو دنيا ۾ اسان جو مان مٿانهون ڪري، ۽ دنيا اسان کي دهشتگرد يا Terrorist سمجهڻ بدران هڪ عظيم پُرامن تهذيب ۽ ثقافتي ورثي جو وارث سمجهي.

نندي ڪنڊ ۾ شاهه لطيف جهڙا تمام وڏا ۽ عظيم صوفي ٿي گذريا آهن، جن اسلام جو هڪ تمام سولو ۽ خوبصورت تصور (Soft image) عام ڪيو ۽ سندن اهڙي تعليم ۽ تربيت جي نتيجي ۾ ماڻهو بنا زور زبردستيءَ جي مسلمان ٿيا... خاص ڪري سنڌوماتريءَ ۾ صوفي تحريڪ هن سرزمين جي رواداري، محبت، ڀائيچاري ۽ برابريءَ ۽ امن جي روايتن سان هم آهنگ ٿي، ماڻهن جي دلين ۾ گهر ڪري وئي ۽ ماڻهن جي فطرت جو حصو بنجي وئي. ان ڳالهه جو مشاهدو اڄ به سنڌ ۾ ڪري سگهجي ٿو ته هتان جا ماڻهو پنهنجي سرشت ۽ مزاج ۾ ڪيترا صوفي آهن.

شاهه لطيف جهڙن صوفين ان تصور کي به رد ڪيو ته ڪو صوفي معنيٰ ”موالي“ يا رڳو اوتارن ۾ ويهي، وظيفا ڪرڻ ۽ چلا ڪڍڻ وارو غير فعال ڪردار. هنن پنهنجي قول ۽ فعل سان ماڻهن کي عملي زندگي گذارڻ جو درس ڏنو ۽ عملي زندگيءَ ۾ فعال رهڻ، پنهنجو مقصد حاصل ڪرڻ لاءِ جدوجهد ڪرڻ ۽ مستقل مزاجيءَ ۽ قربانيءَ ذريعي نصب العين تائين رسائي حاصل ڪرڻ کي ترجيح ڏني.

هونئنءَ تي پنجاب ۾ فريدالدين گنج شڪر ۽ داتا گنج بخش ۽ سنڌ ۾ قلندر شهباز ۽ عبدالله شاهه غازيءَ جهڙا تمام وڏا بزرگ صوفي به آيا ۽ هنن ماڻهن کي متاثر

Shah Abdul Latif Bhitai Chair

ڪيو، پر اهي صوفي جن عام ماڻهن کي پنهنجي ٻوليءَ ۾ پيغام ڏنو، ديسي ڏنن ۾ ڳائي وڄائي شاعري ڪئي ۽ پنهنجو امن، آشتي جو پيغام ڏنو ۽ پيار محبت، سان گڏ عملي زندگيءَ ۾ جدوجهد ڪرڻ لاءِ تمثيلي شاعري ڪئي، اهي ماڻهن جي دلين ۾ گهر ڪري ويا ۽ سندن زبانن تي هر وقت انهن جو ڪلام ۽ پيغام آهي.

سنڌ جو عظيم صوفي شاعر شاهه عبداللطيف ڀٽائي عملي زندگيءَ جو درس ڏيندڙ شاعر آهي. هو جدوجهد همت حوصلي جو پيغام ڏئي ٿو جيڪو ئي اڄ جو پيغام آهي.

شاهه لطيف پنهنجي هر ڪردار ۽ هر سورميءَ جي ذريعي عملي زندگيءَ لاءِ پيغام ڏنا ۽ پنهنجي مقصد جي حاصلات لاءِ سمورا ضروري دڳ ڏسيا.

سسئيءَ جي زباني چيائين:

تتيءَ ٿڌيءَ ڪاهه، ڪانهي ويل ويهڻ جي،
متان ٿئي اونداهه، پير نه لهين پرينءَ جو!

سهڻيءَ جي زباني چيائين:

جان جان هئي جيئري، ورچي نه ويٺي.
وڃين پونءِ پيٺي، سِڪندي کي سڄڻين!

مارئيءَ ذريعي حب الوطنيءَ ۽ پنهنجن ديس واسين سان نينهن جو ناتو نڀائڻ جو درس ڏنائين:

ايءَ نه مارن ريت، جيئن سيڻ مٽائين سون تي،
اچي عمر ڪوٽ ۾، ڪنديس ڪا نه ڪريت،
پکن جي پريت، ماڙين سين نه مٽيان!

انهن سمورن پيغامن جو اطلاق موجوده دور تي به ٿئي ٿو. ڏسو ته ڪيئن سر مارئي جي ذريعي شاهه صاحب اجتماعي قدرن جو پرچار ڪيو آهي، نواڻ ۽ تبديليءَ ذريعي غالب اقتدار جي بت کي ڀڃڻ جو درس ڏنو آهي، ترقي پسند، انقلابي ۽ اقتدار خلاف قدرن جي اپٽار ڪئي آهي، جن جي ذريعي هڪ آزاد، باوقار، خود مختيار، خوشحال ۽ پرماريت کان پاڪ سماج جي اوسر ڪري سگهجي.

اڄ جي دور ۾ شاهه صاحب جهڙن صوفين جي ڪلام کي نئين سري سان رواج ۾ آڻڻ جي ضرورت آهي ۽ سندن ڏنل درس کي بار بار دهرائڻ جي ضرورت آهي. هتي

Shah Abdul Latif Bhitai Chair

هڪ ڳالهه ضرور چوڻ چاهيندس، گذريل ڪجهه وقت کان ڪي اهڙيون بدعتون ۽ بچڙايون صوفي فلسفي جي آڏ ۾ نالي ۾ رائج ٿي ويون آهن، جو پهرين انهن کي خارج ڪري جان ڇڏائڻ گهرجي. اڄ ته جهڙوڪر ”صوفي“ لفظ جي معنيٰ ئي بدلجي وئي آهي. بي عمل، ڪاهل ۽ منشيات جا عادي ماڻهو مجذوبن جو حليو ٺاهي، پاڻ کي ”صوفي“ پيا سڏائين. ان کان سواءِ پيري مريديءَ جي نالي ۾ جعلي پيرن جي ڀيگهي متي پئي آهي ۽ مذهب جي اصل تعليم کان هٽي ضعيف الاعتقادي ۽ توهم پرستيءَ کي وڌايو ويو آهي. آمراڻين حڪومتن ۽ نوآبادياتي تسلط جي دورن ۾ هڪ اهڙو نظام آهستي آهستي متعارف ٿي چڪو آهي، جيڪو صُوفي ازم جي نالي ۾ ماڻهن کي گمراهه ڪرڻ جو باعث آهي ۽ ماڻهو مزارن جي اڳڻن ۾پئجي رهڻ ۽ سُلفين جا ڪش هڻن کي صوفي ازم جي واٽ سمجهڻ لڳا آهن. ان کانسواءِ سچن صوفين پنهنجي رب کي راضي ڪرڻ لاءِ انسانن سان محبت ۽ ياڻپيءَ جو جيڪو درس ڏنو هو، اُن کي وساري سندن وفات کان پوءِ ڪن مت موڙهن انهن جي مزارن کي عبادتگاهن جو درجو ڏئي ڇڏيو، انهن جي پوين کي متولين جي روپ ۾ پنهنجي پورهيي جي ڪمائيءَ مان نذرانا ڏيڻ لڳا ۽ جڏهن اهو ڪمائيءَ جو ذريعو بنجي ويو ته جعلي ۽ هٿ ٺوڪيا مصنوعي پير ميدان تي لٿا ۽ انهن اهو ڪاروبار بڻائي ڇڏيو ۽ پنهنجين ڪرامتن جو پرچار ڪري مرضن کان، نجات ڏيارڻ، نرينو اولاد ڏيڻ ۽ ٻيون مرادون پوريون ڪرڻ وارن پهتل بزرگن جو چولو پائي جادو، ٽوڻا ڦيڻا، منشيات ۽ ٻين خرافات جو عادي بڻائي، عام ماڻهن کي معاشي ۽ سماجي سطح تي تباهه ۽ برباد ڪرڻ شروع ڪيو.

صوفي ازم جي نالي تي اهڙيون سموريون بدعتون، توهم پرستي ۽ سياسي مقصد لاءِ استعمال کان دامن بچائي، اڄ جي دور ۾ شاهه لطيف جي پيغام ذريعي ان جي اصلي روح سان انسانن وچ ۾ ياڻپي، برابري، امن آشتيءَ لاءِ استعمال ڪري سگهجي ٿو، ڇو ته هن جو پيغام ڪٽرپڻي، بنياد پرستيءَ ۽ انتهاپسنديءَ جي خلاف آهي. موجوده دور ۾ جديد علمن روشن خياليءَ ۽ سيڪيولر سوچ کي عام ڪيو آهي ۽ ضرورت ان ڳالهه جي آهي ته انسانن جي وچ ۾ فرق ۽ مت ڀيد کان نجات حاصل ڪرڻ جي ڪوشش ڪجي ۽ محبت ۽ هڪ ٻئي کي برداشت ڪرڻ واري ڪلچر کي ڦهلائجي. اڄ دنيا ۾ اسلام جو جيڪو منفي تصور عام ٿي ويو آهي ۽ ڄاڻي واڻي به ڪيو پيو وڃي، خاص ڪري مغرب ۾ مسلمانن کي بنياد پرست ۽ دهشتگرد سمجهيو پيو وڃي،

Shah Abdul Latif Bhitai Chair

انهيءَ تاثر کي جهيٽو ۽ زائل ڪرڻ لاءِ اسلام جو نرم ۽ نفيس تصور ڦهلائڻ جي ضرورت آهي، جنهن جو سولو طريقو آهي، شاهه جهڙن صوفي شاعرن جي ڪلام کي عام ڪرڻ.

آخر ۾ اهو ضرور چوڻ چاهيندس تہ شاهه عبداللطيف ڀٽائي سموري انسانذات لاءِ پيار، محبت، احترام انسانيت جو پيغام ڏنو آهي، جيڪو اڄ جي دور ۾ بہ اوترو ئي سچو relevant آهي، جيترو گذريل دورن ۾ رهيو ۽ ايندڙ دورن ۾ يقيناً رهندو.

حوالا

1. آريسر،عبدالواحد، وريا واهرو، شهيد عبدالقادر هاليپوٽو پبليڪيشن سيوهڻ 1981
2. جويو، خاڪي، شاهه لطيف جي شاعري سنڌي قوم جي تاريخي شعور جي اعليٰ ثقافتي شڪل آهي. ترقي پسند ادب — ادب اڪيڊمي، ڪراچي 1986
3. جويو محمد ابراهيم، شاهه سچل ۽ سامي — سنڌي اديبن جي ڪوآپريٽو سوسائٽي لميٽڊ، حيدرآباد 1978
4. گربخشاڻي، هوتچند مولچند، ڊاڪٽر، روح رهاڻ ايڊيوڪيشنل پبلشنگ ڪمپني ڪراچي 1936
5. Wikipedia ۽ نيٽ جون ڪي ٻيون سائيٽس.

Shah Abdul Latif Bhitai Chair